

M. T. B. COLLEGE, SURAT

Manuscripts Library

No. Ref.
Ser.

871

Title: Bhagawot
(Desh-Skandha)

Later

871

871

भागवत - दशम स्कंध

Incomplete

: Bhāṅawatī - Daśama -		Title
:	Skandha	: Author
:	:	: Editor
:	:	: Year, Vols.
:	:	: Publisher
871	:	: Remarks

दशः ५ श्रीगणेशायनमः विश्वसर्गविमर्गादिनवलक्षणालक्षितं श्रीकृष्णख्यपरधामजगद्भामनमा
 ममत ३ दशमेदशमूलस्थमाश्रिताश्रयाविग्रहं कीर्तयिष्येदुकुलांभोधोपरादेनैमुदीर्यते २
 ३ दशमेकहस्तकीर्तिवितायानुवर्ण्यते धर्मग्लानिनिमित्तस्तु भिरोधोदुष्टभूभुजां ३ प्राकृतादि
 अतुङ्गायोनिरोधः सतुवर्णितः तत्तत्प्रसंगतः सृष्टिसंहारादिनिरूपणैः ४ कृतानवतिरथाया
 दशमेकहस्तकीर्तये आदौनतुर्भिरथायैर्वसप्रार्थनयावनेः ५ भारंहर्तुहेरेजमसप्रसंगनिरूप्य
 ते गोकुलमथुरायां वद्वारवत्सोततः क्रमात् ६ कृष्णलीलाविधाप्रोक्तान्ततः केदस्त्रैकधा
 ७ सप्तचविंशताध्यायैर्वृद्धंदावनादिषु गोकुलेवसतोलीलावर्ण्यते सरदुष्कृतौ रा ८ लेके
 राजोवाच कथितोवंशविस्तारोभवतासोममूर्त्ययोः राज्यांभोभयवश्यामंचरितंपरमाद्भु
 तं ३ यदोअधर्मशीलस्यनितरांमुनिसत्तमः तत्रांशेनावतीर्णस्यविद्वोर्भयानिगंसनः १
 अवतीर्ययदोवंशेभगवानभूतभावनः कृतवाच्यानिविच्चात्मातानिगोवदविस्तरात् ३

अवलोक्येतिविधाजनाः मुक्तामुमुक्षुवोविषयिणाश्चतेषांमध्ये अत्रनरुस्याथलंप्रत्यपइत्याह निवृत्ततर्पणीति गतहृत्स्तेर्मु
 क्तैरित्यर्थः मुमुक्षुणामयमेवोपायइत्याह भवौषधादिति विषयिणांपरमोविषयोयमेवोपायः श्रोत्रमनेभिरामादिति
 अपगताशक्त्यस्मात्तमात्मानंहंतीत्यपराधस्तस्मात् परतयातिनदतिवा ४ कुवास्मत्कुलदेवतंकुलोतस्त्वक्त्येवनिर्णयं
 श्रोतव्येयारायेनाह वितामहः इतिअमराज्यंति यैस्तैर्देवतोभीष्मस्तदोद्ये रतिरथैस्तिमिगिलकुयैर्दुरत्ययं कसपदमिव
 निवृत्ततर्पणीयमानाद्वौषधाब्जोत्रमनेभिरामात् कउत्तमश्लोकगुणानुवादायुमान्निर्ज्योतविनाप
 राध्मात् ४ विताममेसमरेमंजयैर्देवतायातिरथैस्तिमिगिलैः दुरत्ययं कौरवसैन्यसागरं
 कृत्वातरन्वत्सपदंस्त्रयस्त्ववाः ५ दौण्यश्विपुत्रमिदंमदंगंसंतानवीजंकुरुपांडवानां अगोपकुरु
 क्षिगतआज्ञवशकोमातुः अमेयः शरणंवगतायाः ६ श्रीकृष्णायनमः गोपीनानाय०

अथत्यं कृत्वातुष्टीकृत्यातरस्म श्रीकृष्णख्यपुत्रोपेयैतेतस्यवीर्याणि वदस्वतितृतीयोपायः ५ नेकेवलं पांडवा
 नेवारक्षितवानयोममेदंशरीरमपीत्याह दौण्यस्त्रविपुलमितिदोणेराश्यान्नावेलास्त्रेणदधमिदंमच्छरीरंकुरुणां
 चपांडवानांचसंतानस्यनिदानं मममातुः कुक्षोप्रविशेधृतं चक्राजुगोपेति ६

८. ५. अविलदेहभाजां सर्वपाणिनां अंतश्च हि अयुस्वरूपेण कालरूपेण अंशाभिप्रायेण एकवचनं मृत्युं संसारं इत अपि अमृत
मपि पुण्यद्वीयाणि वदस्व ब्रह्म अयं भवः अंत्यामिसरूपेणांतर्दृष्टीनां मुक्तिं बहिर्दृष्टीनां वकालरूपेण मृत्युं ददाति यतो अ
तोतं दृष्ट्या तदीया एव श्रोतव्यानीति ७ ननु बलं मंदं सारणं च दुर्मेदं विपुलं ध्रुवं वसुदेवश्चोहिल्यां कृतादीनुदपादय
दिति रोहिल्यास्तनयोरामः प्रोक्तः वसुदेवस्तदेव कथा मष्टपुत्रान् जीजनत किर्तिमंतं सखेणं वभदसेन मुदा रधीः मृदुं संमदं

वीर्याणि तस्याः अविलदेहभाजां मंतर्वहिः पूरुषकालरूपैः प्रयच्छतो मृत्युमुतामृतं च मायामनुष्यस्य वदस्व वि
दं ८ रोहिल्याः स्तनयः प्रोक्तो रामः संकर्षणः स्वया देवः आगर्भसंबंधः कृतो देहांतरं विना ९ कस्मात्सुकुं
दा भगवान् पितृगोहाद्वैदुजंगतः क्वासंज्ञातिभिः सार्धं कृतवान् साहतां पतिः १० कुजेव सन्निमकरोत्
मधुपर्कं चैरावः आतरं वा वधीत्समात्सुद्रातदहं ११ देहं मानुषमाश्रित्य कति वर्षाणि वृष्टिभिः यदु
पुयासहावासीत्यः नत्य भवन्मोः १२ एतदयं सर्वमेमुने कृत्स्नं विवेचितम् वक्तुमर्हसि सर्वज्ञश्च दधाना
यवित् १३ नैषातिदुःसहा ~~व्या~~ न्मत्यक्तो दमपि बाधते विवर्तं च मुखं भोजयुतं हरिकथा मृतं १३

नभदं संकर्षणमहीश्वरं अष्टमस्तनयोरारक्षीत् स्वयमेव हरिकिलेति पुनर्देवक्या गर्भसंबंधस्तस्यैवोक्तं सकुतो घटत इ
त्यासेवः ८ कस्मादिति भगवतः संसभयशंका संभवादित्यर्थः ९ मातुर्भ्रातरं संसतस्मादधानर्हं अज्ञासाक्षात्कस्मादवधीत्
१२ ननु क्षत्रं पीडितस्य तिकुतः श्रवणावकाशस्तत्राह नैषेति यत्कोदकस्यापि मम जीवनं हरिकथा मृतपानानिमित्तं तदुपर
मसय एव जीवितं न स्यादित्यर्थः १३ श्रीकृष्णाय नमः

एवं साधुवादं समीचीनं प्रथमं भागवतप्रधानं भागवतेषु श्रेष्ठः १४ यथा मता तैरुक्तमिच्छया यत्तु बुद्धेः १५ १६ तत्र तावत्स
थमं भगवदवतारमाह भूमिरित्यादिभिर्नेवभिः श्लोकैः दत्तं नृपया जाये दैत्यास्तेषां मनीकशता नाम युतैर्वा भूरिभारस्तेनाक्रांता

मृत उवाच एवं निशम्य भृगुर्नंद साधुवाचं दं वैयासिकः स भगवानथ विस्तुरातं प्रत्यक्षं कृत्स्नं चरितं कालि
कल्पप्रचाराहर्तुमारभत भागवतप्रधानः १४ श्रीकृष्ण उवाच समाश्रयसिता बुद्धिस्तव राजर्षि सत्तम वाक्
देवक्या योते यज्ञाता नैषिकीरतिः १५ वासुदेवकथा प्रश्नः पुरुषांस्त्रीनू पुनाति हि वक्तारं पृथक् चोद्दिष्टं स्याद
सलिलं लंघया १६ भूमिर्दक्ष नृपयाज न दैत्यानां कशता युतैः आक आक्रांता भूरिभारेण ब्रह्मणं श
रणं ययो १७ गोभृत्वाश्च मरुतो विद्रा कंठं तो कुरुणं ययो विभोः उपस्थितांति केतस्यै च स नं स्वमवोचत १८
वस्मात्तदुपधायोय सह देवैः सथा सह जगाम स त्रिनयनस्तीरं क्षीरपयोनिधेः १९ तत्र गदा जनभाय देव
देवं वृषाकपिं पुरुषं पुंस्वसूतेन उपतस्त्रे समाहितः २० गिरं समाधोगगने समीरितां निशम्य वेधास्त्रिदश
नुवाच ह गांपौरुषी मे शृणु मे शृणुतामराः पुनर्विधीयतां माश्रुतं यैवमाचिरं २१

भूरिभारस्तेनाक्रांता १६ विभोरंति केतुपस्थिता सती १८ पौरुषी पुरुषस्य भागवतो गांवचं मे मतः आश्रु शृणुत माचुरुं
अविलंबितं तयैव विधीयतां चेति २१ श्रीकृष्ण वासुदेवाय नमः

विद्यायनात् पुरैवपुंसार्द्धश्रेण ज्वरसापः २२ देवकीगर्भसंक्षयशोदामोहनादिकार्यार्थोययशोदायां सभविष्य
ति २५५ २६ तत्रभोजेदेवधनागारे अवताराय प्रस्ताकथामाह २२ सेनइत्यादिनायावदथाय समासि मथुरां आ

पुरैवपुंसावधुतो धराज्वरो भवद्भिरौयदुष्पज्यतां सयावदुयो भरीभूरेभरः स्वकात्प्रशक्त्याक्षपयं
श्रेणुवि २१ वसुदेवगृहे साक्षाद्गवान्पुरुषः परः अनित्यतेतस्त्रियार्थं संभवंतु सुरस्त्रियः ३३ वासः
देवक्या लावंतः सहस्रवदनः स्वराट् अगुतो भवता देवो हरेः प्रियविकीर्षया २४ विष्णोर्मया भगवती यया
संमोहितं जगत् आदिष्टा प्रभुणा शेन कार्यार्थं संविष्टा २५ श्रीशुककृत्वा च इत्यादिश्यामराणा
प्रजापतिरतिविभुः आश्वासय महीगीभिः स्वधाम परमं ययौ २६ २२ सेनो युद्धं मथुरां भवसंभु
गं माथुरां दुरसेनो भविष्यान्नुभुजेपुरा २७ राजधानीतः सांभूतवेयादवै भूभुजं मथुराभग
वाचननित्यं संहितो हरिः २८ तस्यांतु कर्हि विद्योरीर्वसुदेवः कर्हि देवः देवः सूर्यया सार्धं प्रया
णाय मासुह २९ उग्रसेनसुतः कंसः स्वसः प्रियविकीर्षया २५ २१ सीन्ह्यानां जग्राहरोम्भेरय
शतैर्वैतः ३० चतुरांतं पारिवर्हं गजानां हेममालिनं अभ्यानामयुतं सार्द्धं रथानां च विषष्टांतं ३१ श्रीकुरु
वसन् विषयान् देशान् २६ सूर्ययानवोढया प्रयाणे प्रयाणार्थं २६ २२ सीन्ह्यानां जग्राहरोम्भेरय
३१

आभाथोरेकं सेतिसंबोधं ताहनिष्यति ३१ कुलपांसकः कुलदूषणः आरुडधुक्तः कवेकेशबंधे ३४ दुरांसं कूरं
महाभाग इति अयं भावः स्वजन्मनिहर्षेण देवतेरानकदुंदुभिधोषणाद्राविभगवद्वतारेण शान्त्यप्रतीकारता संभवतीति
सांबेयनस्तस्या कृपाविषयत्वेनोपपत्तिभिश्च साममार्गेण संबोधयन् ३६ मरणभये न हंमीति वेत्तयापि मरणस्यापरि

दासानां कुसुमारीणां देशे ते समलकृते दुहित्रे देवतः प्रदाद्याने दुहितवसलैः ३२ शंखतूर्यमदंगा
अने दुर्दुभयः समं प्रयाणप्रक्रमेता वदरधोसुमंगलम् ३३ पथिप्रग्रहिणं कंसमाभ्याहा शरीर
धाक् अस्यास्त्वामश्रमोगभोहितायां वहसे बुध ३४ इत्युक्तं सखलपापो भोजानां कुलपांसकः भ
गिनिहंतु भारवः स्वदूपाणिः कवेगृहीतं तं जुगुप्सितकर्माणां निशंसीनपत्रकं वासुदेवो महाभाग उ
वाच परिमंस्तयन् ३६ वसुदेव उवाच श्लाघनीयगुणः शरैर्भवान्भोजयशस्वरः सकथं भगि
स्त्रियमुदाहपर्वणि ३७ मृकजं भवता वीरदेहेन सह जायते अथवा दशतांते वा भूत्यर्चै प्राणिनां कवः

हारिणी यत्वा देहांतरस्य वश्यं भाविता तत्रापि वभोगप्रेमास्यदत्वा दीनामविशेषात् तद्वयेन पापाचरणमयुक्तमिस
भिप्रेत्याह ३७ मृकजं भवता पित्यादि देहेन सह इति विधात्रालं लोरोलखितत्वादिति तथापि कालविलंबा
र्थं हंमीति वेत्त तत्राह अथवेति अवश्यं भाविनीति निमरणे विलंबमात्रार्थं पापाचरणमयुक्तमिति भावः ३८

८२

किं च अस्मिन् देहे गते याददेहांतरं स्यात्तदा युज्यते पापेनापितत्वात् ननु तु तदस्तीत्याह देहे पंचत्वमापन्न इति आपन्नप्रत्यये
कर्मवशादयत्नत एव प्रथमं देहांतरं प्राप्य पश्चात् सर्वं पुनरुज्यते अत्र दृष्टांतः ब्रजनिधि एकेन भगवतो न हितेन पदातिष्ठन् भुव
मवष्टभ्य देहं विभक्त्य पश्चादयं पूर्वप्रदेशादुद्धृत्य पुरा निहितेन त्वोद्धतिर्न ह्येतत् अत्र सुखीकारपरित्यागौ नात्यंताभिः विषया
वितिस्य दृष्टांतोऽंतरमाह यथा ह्यजल्लोकेति साहित्येणांतरमवष्टभ्य पूर्वदृष्टं त्यजति एवं कर्मपथेव ते मानो न्याः ३ विवि ४
देहविषयावेव स्वीकारपरित्यागौ दर्शयितुं दृष्टांतोऽंतरमाह स्वप्न इति दृष्टांतोऽंतरमाह श्रुतं दृष्टादिवशेन ताभ्यामाहितं सं

देहे पंचत्वमापन्नं देही कर्मो नु गोवशः देहांतरमनुप्राप्य प्राक्तनं त्यजते वपुः ४१ ब्रजं स्तुभ्य देकेन यथै
वैकेन गच्छति यथा ह्यजल्लोके वंदेही कर्मणा गतः ४० स्वप्ने यथा पश्यति देहमीदृशं मनोरथो नाभिनिविष्ट
चेतनः दृष्टव्यताभ्यां मनसानुवंतं यत्प्रपद्यते तत्किमपि स्वप्नमिति ४३ श्रीवसुदेवाय नमः

स्कारेण मनसा तदेवानुवंतं यत्न इदं ज्ञानं दृष्टव्यतः स दृष्टांतो देहं जादिरूपं किमपि अनिरुक्तं पश्यति क्षणांतरे पुनर्दे
वाहमिति प्रपद्यते मन्यते ततश्च ज्ञानदेहादपगतस्मृतिर्भवति पुरुषो यथेति ज्ञानत्वेन दृष्टांतो देहांतरमाह मनोरथेनेति अत्र
विदृष्टव्यताभ्यामित्यादि सर्वयोग्यं तथा च वक्ष्यति अंतो वैकस्य विद्वतो मृ - करत्यंतं विस्मृति ऊनत्वात् तया पुंसः सर्वभा ४
वेन भरीद विषयस्वीकृतं प्रादुभयथा स्वप्न मनोरथे स्वप्न मनोरथं चेति त्वं प्राक्तनं न स्मरत्यसापित्यादि तद्वदत्रापि कर्मवशादेहांत
रप्राक्तनं त्यजतीति ४३

ननु विचित्रं देहहेतुं कर्मणां कृतत्वाद्देहविशेषप्रोक्तो किं कारणमत आह यतो यत इति देहस्य पंचत्वसमये पंचसगुणेषु भूतेषु माया
रचितेषु मायया नानादेह रूपेण रचितेषु देवैरुक्तं किमुत्वेन कर्मणा बोधितं नाना विकारात्मकं मनोयं यदेहं देवतिर्यगादिरूपं प्रतिधाव
ति धावन्न सत यं यमाप अभिनिवेशेन प्राप्तं तत्र तत्र असौ देहाजयते ननु मनुसा कर्तृत्वात् तदेव जायतां नवकर्ता सैत्यत आह प
पद्यमान इति तदेवाहमिति प्रपद्यमानः मन्यमानः तेन सह जायत इति ४२ ननु सत्येवं भविष्यत्येव किमपि देहमात्रं तथाप्यस्या
तिप्रियस्य राजदेहस्य रक्षणाय कृत्यमपि क्रियत इति चेत्तत्राह ज्योतिरिति अदृष्टं द्वादशविधोऽति उदकयुक्तेषु पाथार्थेषु घृण्य

यतो यतो धावति देवो दितं मनो विकारात्मकमाप पंचस गुणेषु माया रचितेषु देहसौ प्रपद्यमानः सह ते न
जायते ४२ ज्योतिर्यथैवोदकपाथिवेष्वदसमीरवेगानुगतं विभायते एवं स्वमाया रचितेषु सौ पुमान् गुणेषु
गानुगतो विमुच्यते ४३

दिषु यद्वा उदकेषु पाथिवेषु तैलधृतादिषु च प्रतिविंबेन स्थितं समीरस्य वायोर्वेगमनुगतं कंपादियुक्तं प्रतीयते यतो एवं स्वा
विद्यारचितेषु देहेषु सौ रागेणानुगतः प्रविशेमुच्यते अभिनिवेशं प्राप्नोति अयं भावः आत्मनस्तावदेहाद्यथा साज्जो
क्तं सह तेन जायत इति ततश्चाद्यो न्यधर्मा ध्यासाद्यथा देहधर्माः कार्यादय आत्मनि प्रतीयते एवमात्मधर्माः प्रेमास्य देहो
दयोपि देहादिषु तिराजस्करदेयोर्विशेषाभावात् यथोक्तं प्रतीकार इति ४३ श्रीकृष्णाय नमः ४३

६०५

एवमुक्तं सामोपायमुपसंहरन् नृभेदमाह तस्मादिति सतथाविधो देही कस्य विद्वाहं नाचरेत् परत इति अभिदुष्यमानात् संबंधि
नश्चयमादपि इहाभुववभयमिति भेदो दर्शितः ४४ पुनः सत्राह एषेति पुत्रिकोपमा दारुमयी वाचेतनपाया ४५ बोध्य
मानः उपदिश्यमानः स्वयं दारुणः पुनः पुरुषादादेत्याननुसृत इति ४६ आनकदुंदुभिरिति पदं महाभाग इति चोक्ताभिप्रायं

तस्मान्न कस्य विद्वाहं नाचरेत् सततो विधः आत्मनः क्षेममन्विच्छेद्गोधुर्वै परतो भयम् ४४ एषातवान् जावाला
कृपणा पुत्रिकोपमा ० हंतुं नाहं सिकत्वाणीमिमांसे दीनवत्सल ४५ श्रीराकू उवाच एवं स सामभिर्भेदेर्वा
ध्यमानोपि दारुणः न यत्नेन कौरव्यपुरुषादाननुव्रतः ४६ निर्वंधंतं स्यात्तं ज्ञात्वा विविंश्यान् कदं दुभिः प्राप्त
कालं प्रति यो दुमिरं वचान् पयत ४७ हृत्कृद्विद्विमतपो यो यावद्विद्विबलौ दयं यद्यसौ न निर्वर्तेत नापरा
धोस्ति देहिनः ४८ प्रदाय मृत्यवे पुत्रान् वमोच ये कृपणा मिमांसे कृता मे यदि जायेरन् मृत्युर्वीनमियेत वेत् ४९

प्रति यो दुं प्रति कर्तुं मित्यर्थः इदं वक्ष्यमाणमपत्यार्पणं अन्वपद्यत ज्ञातवान् ४७ ननु खलोपमेतन्नमयेतेत्याशंक्याह स्वयमे
व मृत्युरिति ४८ तस्मादुपेक्षा दोषपरिहारायैवं करिष्यामीत्याह प्रदायेति मृत्युवेकं सत्यनन्विदपि नैव न्याय्यमित्याशंक्याह कृता
इति अस्यां कृता यदि मे जायेरन् तदा यद्भावित इति तु जीविततुतावद्भवेत् तदंतराययमेवमियेततदान किंचिदन्त्यायं ४९

यदि वस्तुता भविष्यति न वायंमियेत तदामत्युत्रा देवास्तु भरणमिति विपर्ययो वा किं न स्यात् नमुषोऽस्य कंसस्य तव बालकात्कथं
मृत्युः स्यात्तत्राहा गतिरिति धातुः अस्यास्तु भृमो गमो हितो यत्कृताः अत इदानीं मृत्युपत्यार्पणं प्रतिज्ञैव मंत्रः तथा साति उप
स्थितो मृत्युं रयंता वन्निर्वर्तेत निर्वर्तेत पुनः कालांतरेत्यापयेन्न चेत् नानाराधो ममेत्यर्थः अथ वा स्य मृत्युत्रादुपस्थितो मृत्युः
रस्यावधायो निर्वर्तेत पुनरनेन सन्नेन स भवेदेवेति यदा गतिर्धातुर्दुरत्ययत्वे तस्य प्रपंच उपस्थित इति ५० प्राणिना

विपर्ययो वा किं न स्यात् इति ज्ञातुर्दुरत्यया उपस्थितो निर्वर्तेत निर्वर्तेत पुनरापयेत् ५० अग्नेर्यथा दारुवि
योगयोगयोगयोरदृष्ट्यन्निमित्तमस्ति एवं हि जंतोरपि दुर्विभाग्यः शरीरसंयोगवियोगहेतुः ५१ श्रीशु
क उवाच एवं विमृश्य तं पापयावदात्मनि दर्शनं श्रज्याभासवैशौरिर्विदुमान् पुनरसम् ५२ प्रसन्नवदनो
भोजो नृशंसं निरपत्रकं मनसा ह्यमानेन प्रहसन्निदमब्रवीत् ५३

महश्च दुर्विगत्य मितिसहस्रांतमाह अग्नेरिति वने वृक्षात्प्रदहन् वृद्धिः सान्निहितानपि वृक्षान् परित्यज्य कदाचि
द्वेस्त्रानपि दहति प्रापेत्तदा नानसस्य प्राण्यदृष्ट्यतिरेकेण किंचिन्नियामकथमस्ति यथा एवं जंतोर्जन्ममरण
योरपि हेतुर्दुर्विभाग्यः अविंशः ५१ यावदात्मनि दर्शनं स्वप्नज्ञावधिविनायति स्य विश्वासाय विकसितां भोजप्रस
न्नवदीत् ५३

द. पू.

यत्तयथा अशरीरणीवागाह तथाहि निश्चितं अस्याः सकाशात्ते भयं नास्ति यतः ये भयं पुत्रेभ्यः ते भयं मुह्यितं अष्टमोहं
ते तेभ्यः अन्यो न्यापेक्षया सर्वं यथा भवेयुरित्युक्तं तानस्याः पुत्रा समर्पयिष्ये ५५ निर्वृते निवृत्तः शतं तदा क्ये
सार उपतिस्तदत् ५५ प्रसूतिकाले प्राप्ते सर्वः स वीर्या भगवानेव देवतायस्याः सा तथा सर्वदेवता मयी वा भगव

वसुदेव उवाच नखास्यास्ते भयं सौम्य दगाह शरीरणि पुत्रा समर्पयिष्ये स्ताः स्याः यतस्ते भयमागतम्
शुक उवाच स्वसर्वधानि वृत्ते कंसस्तदा क्य सारवित् वसुदेवो पितृप्रातः प्रशस्य प्राविशद्गृहं ५५ अ
थ काल उपावृत्ते देवकी सर्वदेवता पुत्रा अस्य पुत्रे च शोकया चैवानुवृत्तं कीर्तितं प्रथमं कंसायानक दुःखिः अ
प्यामो सकृद्वृणसा रतादिति विद्वलः ५६ किंदु संहं नु साधुना विदुषा किमपेक्षितम् किमकार्यं कर्तव्यं दुस्त्य
जं किं धृतात्मना ५७ दृष्ट्वा स्वा समवतं बौरेः सत्येनैव च वस्त्रितं कंसस्तत्प्रमनारा नृपहं सान्निदमवधीत् ५८ प्रति
यातु कुमारो यं न त्वस्मादस्ति मे भयं अष्टमाद्यवयोगे भूयः कृत्य मे विहितः किल ६० तथेति स्तुतमाये दाय यथा वा
नक दुःखिः ६१ नाभ्यनंदता तदा क्य मसतो विजितात्मनः ६२ सत्य
दां यथा ५६ श्रुत्वा पुत्रं कथं मपितवानित्यक्षेपायाय माह किंदुः संसहमिति साधुना साधना पुत्रालनं सखापेक्षा कथं च कृ
तं कर्तव्यं विदुषामिति भवेत्तत्त्वत्वायादिति आनतामित्ययः ननु स्वयं भोते सति कंसो बालं न हन्यादिति मत्वा नीतवानिति
किं न स्यादिति तेत्याह किमकार्यमिति ननु देवकी कथं पुत्रं तया जेत्यत आह दुस्त्य उमिति चित्ते धृत आत्मा हरिये सोषा ६१

कंसस्य शांतिर्देवकार्यं नुगुणान् भवताति नारदस्य प्रथमं स्तुतं तदाह नंदं यादित्येण उभयेर्वसुदेव नंदयोः ६३ वधोयमं देवकृतं मित
विशेषः ६४ निगूढः अंशविलेः अजने विस्तुतं कया ६६ ६७ इति दर्शने प्रथमोऽध्यायः श्रीरामकृष्णवामदेवाय नमः
नंदाघोषे व्रजे गोपायाश्चामीषां च योषितः कृत्स्नयो वसुदेवाया देवक्या धाय दुःस्त्रियः ६१ सर्वदेवताया उभयो
भरात इतयो वधुसहृदो ये च कंसमनुवृता ६३ असराः सर्व एवैने लोकोपदूककारिणः एतकं साय भगवान् शशांसाभ्यो
त्यनाहः भूमे भ्रातृमाणा नां दैत्यानां च वधोद्यमं ६४ सखे विनिर्गमे कंसो यद्दमत्वा सारानिति देवक्या गर्भसंभूतं
विष्णुयवसविधं प्राति देवकी वसुदेवं निगूढं निगूढं ज्ञातं ज्ञातमहं नुवंतयोरजं शंकया ६६ मातरं पितरं भ्रातृन् स
सर्वीश्वरसहृदस्तथा मतिस्त्वसहृदो लुब्धधाराजानः प्रायशो भुवि ६७ आत्मानं महसं जातं जानन् प्राकृ विष्णुना हतं
महाकरं कालनेमिं यदुभिः सचरुथत ६८ उग्रसेनं वपितरं रयदुभोऽंघ्रिकाधिपम् स्वयं निगूढं बुभुजे शरसेनान्
महाबलः ६९ इति श्रीभागवते महापुराणे दशमस्कंधे प्रथमोऽध्यायः १ श्रीरामकृष्णवामदेवाय नमः
तृणावर्तमहानशनैः मुष्टिकारिणो विदूतकै नो शशिधेनुकैः ३ अन्यैश्चास्मभूपा लैर्बोलाभौमादिभिर्युतः यदनां
कदनं चैव केवलीमागधसंभयः तेषां जिता निविशतः कुरुषां चालकैक्यान् शाल्वा विदर्भा निषधान् विदेहान् कोशलां च
द्वितीये कंसघाताय देवक्या गर्भगोहारे ब्रह्मादभिः स्तुतसा च सोलितेति निरूप्यते २ यदुभिसचरुथतेत्यक्तं तमेव विरोधं
प्रपंचयति त्रया देवकी गर्भस्य च संवारेण भगवतः प्रवेशं वक्तुं प्रलंबेत्यादिसां दूतयेण महाशनो अघासरः ३ श्रीः

दे. ५ अनुसंधाना अनुवर्तमानः ४ धामकलातदेवसप्तमोगर्भोवभूव किंतुमेत्यत आह यमनंतमिति हर्षशोकविवर्द्धमानः आनं
 दरूपस्यावतीर्णस्यादुर्षः पूर्वगर्भसाधारणदृष्ट्यावशोकइति ५ ननुसागोकुलेकमित्यास्ते अत आह अथाश्रयति न केवलं मे
 वअथानेपि अपीति विवर्द्धयुरे अलक्ष्यस्त्वानेषु दुर्गरे संतं ननु गभ आकथ्यमाणः कथं जीवेदित्यत आह मामकंधामेति तत्रत
 तः ६ किमर्थं कार्यमित्यत आह अथेति अनंतरमेवेत्यर्थः अंशभागेनेति अशैः शक्तिभिः भजते अधितिष्ठति सर्वान् ब्रह्मादि
 स्तं वषपयैतानि यं शभागस्तेन परिपूर्णं न रूपेणेत्यर्थः यदा अंशैर्ज्ञानैश्चर्यबलादिभिर्भजयति योजयति स्वीयानीति तथातेनेति

रा गकेतमनुसंधानाज्ञातयपर्युपासते स्तौते हृष्येत्सुखालेषु देवक्या औपसनिना ४ सप्तमो वैष्णवं
 धाम यमनंतं प्रयक्षते गर्भोवभूव देवक्या हर्षशोकविवर्द्धनः ५ भगवानपि विश्वात्मा विदित्वा कंसजं भयं
 यदुत्तानिजनाथानां योगमायासमादिशत् ६ गच्छ देवक्यं भद्रं गोपगोप्तिभिर्लंकुतं रोहिणीवत्सु देवस्य
 मायास्तेन रोगो कुले ७ अथाश्वकंससंविन्नो विवरेषु वसति हि देवक्या जदरे गर्भं रोषाख्यं धाम मामकं
 तस्मिन्निष्ठश्च रोहिण्या उदरे सन्निवेशय अथाह मराभागेन देवक्या पुत्रतां शुभं प्राप्नुमि वत्सं यशोदाया नंदपत्न्या
 भविष्यसि ८

यदा अंशेन पुरुषेण मायायाः भागो भजनं इक्षणं यस्य तेन यदा अंशेन मायाया गुणावतारादिस्थाः भजनीयाः न तसासा
 साक्षात्काररूपं यत्तेन अथवा अंशैर्ज्ञानबलादिभिर्भजनं अनुवर्तनं भक्तेषु यत्तेन सर्वथा परिपूर्णं न रूपेणेति विवक्षितं कं
 सस्य कृष्णगवानस्य भित्तु कत्वा दिति तां प्रोत्साहयति त्वयशो वदामि त्यादिसाधयतु श्रयेन ९ भगवद्देवाय स्यतेन यदा १०
 १५ ३३ १

स्वर्गपुत्रादीन्का कामयंते येतेषां वं देवश्रेष्ठं नियंती अपर्वकामान् सर्वान् कामवरान् नृपदूदातिपातां ३० ३१ त्वद्विक्र
 मणवत्स्यथेपदेशा भविष्यतीत्याह गर्भसंकर्षणादित्यादिना रामेति वसं बोधनं करिष्यतीत्याह सत्कृतेन तेन लोकमरणादित्यु
 अर्वयंती मनुष्यास्तु कंसं सर्वकामवश्वरं धूपोपहारबलिभिः सर्वकामवरप्रदां १० नैमधेयानि कुर्वीत स्वाना
 निचवंतराभुवि गुं दुति भद्रकालीति विजयावैष्णवेति च ३१ कुमुदा वंजिका कलामाधवे कथं कीर्तितं मा
 यानारायणी शाना शारदेयं विक्रितं ३२ गर्भसंकर्षणात्तं वप्राहुः संकर्षणं भुवि रामेति लोकमरणादित्यु
 वदुर्बुधात् ३३ संदिष्टं भगवता तियेयो मिति तद्वतः परिरक्ष परिक्रम्य मां गता तत्तथा करोत् ३४ गर्भेपि
 णीत देवक्या यरोहिणी योगनिद्रया अहो विस्रंसितो गर्भ इति पौराविनुकुरुः ३५ भगवानपि विश्वात्मा
 भक्तानामभयंकरं आविवेशांशभागेन मन आनकदुर्द्धः ३६ सविधत्पौरुषं धाम राजमानो यथाखि
 दुरासदोति दुर्धर्षो भूतानां सबभूव ३७ श्रीकृष्ण

त्पादनात् ३३ तथेति पुनरपि ओमिति अथादौ एण गृह्यतां पृथ्वी ३४ विस्रंसितः विभ्रष्टः विस्रष्ट इत्यर्थः इति विनुकुरुः ननु
 तदिदुरित्यर्थः ३५ मन आविवेशमनस्याभिर्बभूव जीवावानाधमिव नृधातुसंबंध इत्यर्थः ३६ धाम श्रीमूर्तिः ३७

६. ५. जन्ममंगलं जगतीमर्तिमतमंगलं अच्युतांशमच्युताः च्युतिरहिताः अंशोरेष्वयोयस्यतं यदा अच्युतस्य अंशः
 वांशोभक्तानुग्रहायपारिबन्धपुरिष्यथः सम्यग्भूतमेवाहितवधोक्षया अपितदेशीयातमागोशुद्रमचेत्यर्थः सर्वस्य
 कंसर्वस्यात्मानं अतएवात्मभूतस्वस्मिन्नादावेवसेत मनस्ते मनसोवाधधारधारणायाधृतवाती अत्रानुदृष्टमाह य
 यथाकाष्ठाशनीसक आदेनकरावद्रमात १८ सवेजगनिवासस्य निवासभूता सत्यपि नितरां सर्वेजनाह्लादकतया
 ततो जगामंगलमच्युतांगं समाहितं रसकोनदेवी दधारसर्वात्मकमात्मभूतं काष्ठा यथानंदकरं मनस्तः १९
 सादेवकी सर्वजगनिवासनिवासभूता नितरां नरोज भोगेद्रगेहेनिशिवेहृदासरस्वतीज्ञानखलेय
 यासती तोविश्वकस प्रभयाजितांतरा विरोचयती भजतरा निश्चिता ओहैवमेप्राणहरोहरीरु
 हां ध्रुवं श्रितोपनपुरेयमीदृशी २१ श्रीकृष्णाय नमः ॐ
 x २° x

रेजे किंतु स्वयमेवानंदमयै च भवशयैः नूयतः कंसस्य गृहे रुद्रा अयै न दृश्येते परादिषु रुद्रा अग्निशिरवाक्षप
 इव तथा सतीशो भनासरस्वती ज्ञानखले ज्ञानपंचके रुद्रा यथा येषामनुपकारिणी न राजते तद्वत् - प्रभयाभ
 वनं विरोचयती अजितः अंतरा रुद्रिभये यस्यास्ता एष विरोचमानः ध्रुवहरिरेव यतः यस्मात् ईदृशी पूर्वं ना
 सीत् २०

॥ इति दशमोऽध्यायः ॥ ॥ चतुर्विंशमेहं इत्यमखं व्यावर्त्य हेतुमिः ॥ १८३ ॥ प्रवर्तयामास गोवर्द्धनमखोत्सवं ॥ १॥ सु
 राणां क्रियागवीनरस्यस्वरसुरेषु च । मधवन्मदसंगायतन्मखैर्धसमचारयत् ॥ २॥ ब्राह्मणाः केसाद्रीताः स्वाश्रमस्तुष्टा पवसगवन्ते
 मत्तजन ॥ भगवानपितृवनिवसत् ॥ इंद्यागस्तोद्यमानगोपानपश्यदितिसंबंधः ॥ ३॥ वृथासं स्वमोक्षसवति । मन्त्रोयमिति प
 र्वंचत् । किमत्र फलं कादेवताकेनाधिकारिणा केनावासाधनेन साध्यते ॥ ३॥ एतद्ब्रूहि । महान्कामो मम श्रवणवर्त्तयद्वा । तव
 ॥ इति श्री सागवते माहापुराणे दशमस्कंधे पञ्चपल्लवोद्धारणं नाम त्रयोविंशतित्तमोऽध्यायः ॥ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ ॥ भग
 वानपितृवनिवसत् ॥ अपश्यन्निवसन् गोपानिंद्यागस्तोद्यमान ॥ १॥ तदपि ज्ञोपि भगवान्सर्वात्मा सर्वदर्शनः
 ॥ अश्रयावनतो पृच्छद्ब्रह्मन् दयुरोमान् २॥ कथं तांमपितः कोयं संभ्रमो वउपागतः ॥ किं फलं कस्यचोद्देशः केन वा
 साध्यते मखः ॥ ३॥ एतद्ब्रूहि महान्कामो मम श्रवणवर्त्तयद्वा ॥ नहि गोप्यं हि साधूनां ह्यसंख्यं सर्वानामिह ॥ ४॥ अस्तु
 स्वपरदृष्टीनाम मित्रोदास्ते विद्वांसः ॥ उदासीनो रिवद्ब्रह्म आत्मवत्सुहृदुच्यते ॥ ५॥

वर्त्तयद्वा । तव महान्कामो दृश्यत इति । तूच्छी छितं प्रत्याह । नेति सर्वात्मनां सर्वत्रात्मदृष्टीनां ४॥ अतएव न विद्यते स्वः फ
 इति दृष्टिर्दृष्टं इति स्वपरदृष्ट्या सावादवतद्देवमित्रादयोऽपि येषां न संतीत्याह ॥ अमित्रेति मित्रं । उदास्त उदासीनो विद्वांसः
 षांतेषां ह्यसंख्यं सत्कर्मनगोपनीयं किं विदुस्तीत्यर्थः । सत्यपि सेददर्शनि उदासीनः शत्रुवद्ब्रह्म आत्मतुल्यत्वात्सुहृन्मित्रेषु न
 उनीय इत्याह उदासीन इति ॥ ५॥

871

द० पू०
९०

नोमी अते धवपुषेत डिदं बरायं गुं जा वलं सपरिणिष्ठं लसन्मुरवाय ॥ यन्मस्त्रजे कवेड वेन विषाणवेयुल्लस्य ॥

विषे

राम
९०